

جهت گیری نسبت به کنترل اجتماعی (نمونه پژوهی: نوع شناسی جهت گیری نسبت به مقررات پوشش در بین زنان دانشجو دانشگاه فردوسی مشهد) آیدا مرکزی*، فاطمه جمیلی کهنه شهری** و ابوالقاسم شهریاری***

چکیده

با کمی تأمل در شرایط کنونی ایران، در فضای خصوصی یا فضای عمومی، از خیابان ها و نهادهای دولتی و غیردولتی گرفته تا حوزه های غیررسمی تر مانند پاساژ، رستوران و حتی با مراجعه به فضای مجازی، با پوشش چندگانه ای از زنان مواجه می شویم. کمبود گزارش های پژوهشی در این زمینه سبب شده است تا برای شناسایی انواع جهت گیری ها نسبت به مقررات پوشش زنان در دانشگاه پژوهشی انجام شود؛ این پژوهش، با استفاده از روش پیمایش آنلاین و ارسال پرسشنامه به صورت تصادفی انجام شد؛ جامعه آماری آن، دانشجویان زن دانشگاه فردوسی بودند که از میان آن ها در نهایت ۳۳۱ دانشجو از ۱۲ دانشکده انتخاب شدند. چارچوب مفهومی بر اساس نوع شناسی جهت گیری ها نسبت به کنترل اجتماعی گرث و میلز ارائه شده و چهار نوع جهت گیری نسبت به مقررات پوشش از طریق رویکرد تحلیل مقایسه ای شناسایی شده است. در مرحله اول، با بهره برداری از نوع شناسی گرث و میلز و در مرحله دوم ضمن بومی سازی و توسعه آن با عنوان نوع شناسی عملیاتی، انواع جهت گیری ها معرفی شده اند. پژوهش حاضر سه دستاورد اصلی دارد. اول آنکه نوع شناسی گرث و میلز فقط ۱۵ درصد جهت گیری ها نسبت به مقررات پوشش را در نمونه، شناسایی کرده است؛ در حالی که نوع شناسی عملیاتی با رویکرد بومی سازی، توانایی شناسایی جهت گیری های مذکور را تا ۷۹ درصد افزایش داده است. دوم آنکه علاوه بر چهار نوع جهت گیری معرفی شده، ضمن مطالعه داده ها و تعیین مشابهت ها و تفاوت ها، جهت گیری دیگری تحت عنوان جهت گیری نوین شناسایی شده است که ۱۲/۳۸ درصد از نمونه را شامل می شود؛ و لذا فقط ۸/۴۵ درصد از نمونه ناشناخته باقی مانده است. سوم آنکه نتایج آنالیز واریانس حکایت از تفاوت معنادار بین انواع جهت گیری ها در رابطه

* کارشناس ارشد جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران
** استادیار جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران
*** نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، خراسان رضوی، ایران
ab.shahriari@stu.um.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۷/۲۵

تاریخ ارسال: ۱۳۹۵/۸/۳

DOI:10.22051/jwfs.2017.12297.1264

با آگاهی از مقررات پوشش داشته است. این یافته بیان‌کننده اهمیت آگاهی و لزوم حضور آن در مؤلفه‌های نوع‌شناسی جهت‌گیری‌ها نسبت به کنترل اجتماعی است.

واژگان کلیدی

جهت‌گیری؛ کنترل اجتماعی؛ نوع‌شناسی گرث و میلز؛ نوع‌شناسی عملیاتی و بومی‌سازی

مقدمه و بیان مسأله

بر اساس کاوش‌ها و یافته‌های باستان‌شناختی، پیشینه استفاده از پوشاک در ایران به درازای سکونت انسان در این فلات کهن است و بدون شک از آن دوران تاکنون، لباس و پوشاک در این فلات، تحولات گوناگون را به خود دیده است. جنس، سن، اقلیم، مذهب، اقتصاد، تکنولوژی، سیاست و در یک کلام فرهنگ، مهم‌ترین عوامل شکل‌دهنده پوشش مردمان این سرزمین در تمامی دوره‌های تاریخی آن محسوب می‌شوند (ذکائی و امن‌پور، ۱۳۹۱: ۲۷۴). علاوه بر این، سیر تاریخی که نشان از اهمیت پوشش در دوره‌های مختلف ایران است؛ پوشش از نظر اجتماعی نیز درخور توجه است تا آن‌جا که از دیدگاه اندیشمندان علوم اجتماعی، لباس اولین و عینی‌ترین وسیله برقراری ارتباط اجتماعی است. ما از طریق نوع پوشش خود، کدهایی را انتقال می‌دهیم که در نخستین رابطه ما با افراد، بسیار مؤثر است. از طریق لباس علاوه بر جنسیت، حداقل هفت کد یا پیام نیز به دیگران انتقال داده می‌شود: (۱) وضعیت اجتماعی؛ (۲) سطح اقتصاد؛ (۳) اعتقادات مذهبی؛ (۴) سطح تحصیلات؛ (۵) سطح موفقیت؛ (۶) ویژگی‌های اخلاقی؛ (۷) سطح پیچیدگی شخصیتی. نوع و ترکیب پوششی ما نیز آثار روانی و احساسی بسیاری در روابط اجتماعی ما بر جای می‌گذارد (ذکائی و امن‌پور، ۱۳۹۱: ۲۶۴-۲۶۳)؛ اما به‌طور کلی در ارتباط با انتخاب افراد برای پوشش موردنظرشان می‌توان بیان کرد که در گذشته نوع پوشش افراد، بیشتر نشان‌دهنده تفاوت‌های قومی - طایفه‌ای یا بیان‌کننده نوع سکونت و سطح معیشت افراد بود، ولی اکنون علاوه بر این مؤلفه‌ها، لباس، بیشتر نماد تفاوت‌های نگرشی و بینشی، سبک زندگی و نوع وابستگی‌های اعتقادی است. اگرچه امروز شاهد فرایند معنزدایی از لباس هستیم و گفته می‌شود که وجه کارکردی لباس بر وجه معنایی آن غلبه پیدا کرده است و لباس تبدیل به وسیله‌ای برای حفظ بدن شده است، ولی به نظر می‌رسد امروزه لباس بیش از همه دوره‌ها، شاهد انفجار معنایی است؛ معناهایی که در حصار

سلايق فردی و گروهی و سبك‌های متفاوت زندگی، مدام تولید و بازتولید و به‌سرعت نابود می‌شوند (ذکائی و امن‌پور، ۳۰۳: ۱۳۹۱-۳۰۲).

اگر پوشش و حجاب^۱ را یک نوع رفتار^۲ قلمداد کنیم این‌گونه رفتار نیز تحت تأثیر قواعد خاصی است؛ به عبارتی متن و زمینه‌های فرهنگی متنوع در جوامع باعث می‌شود که الگوی پوشش به‌عنوان رفتار اجتماعی عادی یا مسأله‌ساز مطرح شود و با توجه به آن می‌توان اظهار داشت اگر شیوه پوشش برخی از جوانان مغایر با معیارها و هنجارهای رسمی و پذیرفته‌شده باشد بدین ترتیب با مشکلی اجتماعی روبه‌رو هستیم. تحقیقات انجام‌شده بسیاری از جمله حسینی دوست (۱۳۸۰)، زین‌آبادی (۱۳۸۶)، مجمع (۱۳۸۷)، سیوفی کلور (۱۳۸۷)، علینقیان (۱۳۹۰)، شارع‌پور و همکاران (۱۳۹۱)، خواجه‌نوری و همکاران (۱۳۹۱)، رجالی و همکاران (۱۳۹۱)، تیغ برلطیف (۱۳۹۳)، ال‌گلدی^۳ و بورهیز^۴ (۲۰۱۲) و جاوده^۵ (۲۰۱۴) نیز نشان از اهمیت این مسأله دارد.

از آنجاکه اساس تشکیل دولت اسلامی در ایران، ترکیبی از مذهب و سیاست‌گذاری‌ها است، دستگاه‌های فرهنگی جامعه نیز سعی بر این دارند تا با ابزارهای کنترل‌کننده در عرصه‌های عمومی به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم بر نحوه پوشش افراد نظارت کنند؛ با مراجعه به دیدگاه گرث و میلز (۱۳۸۰: ۲۷۵) در نظام‌های نهادی و قلمروهای جوامع مختلف رفتارهای اجتماعی یک شکلی را می‌بینیم که تطابق با الگوهای مورد انتظار را نشان می‌دهند و از این‌رو می‌توان چنین رفتارهایی را «از نظر اجتماعی کنترل‌شده» نامید. ازسوی دیگر گرث و میلز به جهت‌گیری‌های مختلف نسبت به کنترل‌های اجتماعی اشاره می‌کنند؛ از نظر آن‌ها «هر مقرراتی که ضمانت اجرایی داشته باشد حال یا توسط هیئت اجراکننده مانند قانون یا توسط کارگزاران متفرقه مانند قواعد اخلاقی یا عرف ممکن است طیف وسیعی از جهت‌گیری‌های شخصی و اجتماعی را نیز به همراه داشته باشد؛ بنابراین، ما باید میان رفتارها و گرایش‌ها با

1. vail

2. conductor

3. El-Gheldi

4. Bourhis

5. Javed

توجه به هنجارها تفاوت قائل باشیم» (گرث و میلز، ۱۳۸۰: ۲۸۶).

براین اساس در جامعه ایران بر طبق ماده ۶۳۸ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۵، بی‌حجابی جرم به شمار می‌آید و لذا رعایت حجاب هم از نظر قانونی و هم از نظر عرفی امری کنترل‌شده است که تخطی از آن مجازات حقوقی و اجتماعی را در بردارد؛ اما باین حال باکمی تأمل در شرایط و موقعیت کنونی ایران چه در فضای خصوصی یا فضای عمومی از خیابان‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی گرفته تا حوزه‌های غیررسمی‌تر مانند فروشگاه، پاساژ، رستوران و حتی با مراجعه به فضای مجازی، با پوشش چندگانه‌ای از زنان برمی‌خوریم که نشان از جهت‌گیری‌های متفاوت افراد نسبت به مقررات پوشش دارد.

در پژوهش‌های خارج از کشور، به موضوع زیبایی‌شناختی و مدیریت بدن در بحث پوشش توجه شده است؛ این مبحث به علت تفاوت‌های فراوان فرهنگی و هنجاری و ارزشی در حال حاضر نمی‌تواند در جامعه ایران مطمح نظر باشد. در حوزه جامعه‌شناسی نیز چه در ایران و چه در خارج، بیشتر جنبه‌های نظری (فقهی، فلسفی، روان‌شناسی و...) یا نگرش‌سنجی و عوامل اجتماعی مرتبط با نگرش نسبت به پوشش به‌عنوان سبکی از زندگی بررسی شده است؛ لذا برای یافتن عوامل تغییرات الگوی پوشش و انواع آن، لازم است چستی و چگونگی آن در جامعه ایران بررسی شود، به همین منظور پس از آگاهی از وضعیت و انواع جهت‌گیری‌ها، می‌توان چرایی موضوع را بررسی کرد؛ ازاین‌رو این پژوهش درصدد نوع‌شناسی انواع جهت‌گیری‌ها نسبت به مقررات پوشش است تا یافته‌های آن زمینه پژوهش‌های بعدی را برای تبیین و دریافت چرایی آن فراهم کند. بدین منظور در نظر است تا بر اساس چارچوب مفهومی برگرفته از نوع‌شناسی گرث و میلز به بررسی نه صرفاً نگرش و نه صرفاً رفتار بلکه در قالب مفهوم جهت‌گیری نسبت به کنترل اجتماعی، انواع نگرش و رفتار را نسبت به مقررات پوشش به‌طور همزمان شناسایی کند. به‌این‌ترتیب، تلاش کلی پژوهش حاضر پاسخ‌گویی به این پرسش است: جهت‌گیری‌های زنان دانشجو نسبت به مقررات پوشش در چه انواعی قابل شناسایی است و همچنین این سؤال که زنان دانشجو چه تمایلاتی در انتخاب پوشش دارند؟ و تحت تأثیر چه مکانیسم‌هایی پوشش خود را انتخاب می‌کنند؟

اهمیت و ضرورت پژوهش: در جامعه کنونی ایران با توجه به اینکه قوانین، نشأت گرفته از دین اسلام هستند؛ لذا مسأله پوشش جایگاه ویژه‌تری پیدا می‌کند و از آنجا که جوانان نسبت به

سایر گروه‌های اجتماعی بیشتر به ایجاد و ابداع فرهنگ‌های خاص خود مبادرت می‌کنند پیامد آن نیز بیشتر آشکار است. این پژوهش نیز سعی دارد، بر اساس نوع‌شناسی جهت‌گیری نسبت به کنترل اجتماعی گرث و میلز به مفهومی جدید دست یافته و انواع متفاوت نگرش و رفتار را در بین دانشجویان شناسایی کند. حائز اهمیت است که بدانیم پژوهش‌ها در این زمینه اندک است و نظریه‌های جامعه‌شناختی نیز به لحاظ آن‌که مقررات پوشش (حجاب) خاص کشورهای اسلامی است، برای تبیین آن کفایت نمی‌کند، لذا شناسایی وضعیت و جهت‌گیری پوشش باید نسبت به پژوهش تبیینی در اولویت قرار گیرد تا از سوگیری غیرعلمی پرهیز شود. علاوه بر آن این پژوهش می‌تواند در ارائه راه‌حلی برای سازمان‌ها، دستگاه‌های اجرایی، نهادهای برنامه‌ریزی فرهنگی در حوزه جوانان و دانشجویان و همچنین در اجرای سیاست‌گذاری‌های فرهنگی قابل استفاده باشد.

با توجه به بررسی‌های انجام شده در منابع موجود، در دهه‌های مختلف ایران، پژوهش‌های گوناگونی دیدگاه جوانان و بانوان را در مورد الگوی پوشش به تصویر کشیده است. در بیشتر پژوهش‌ها، به تأثیر عوامل اجتماعی مختلف با مصرف‌گرایی در پوشش و تأثیر آن بر نگرش افراد نسبت به پوشش یا به پوشش به‌عنوان نوعی از سبک زندگی توجه شده است؛ همچنین بیشتر تحقیقات از جنبه قرآنی و مباحث دینی به حجاب توجه کرده‌اند؛ در معدودی از پژوهش‌ها، پرسش‌هایی وجود دارد که به‌نوعی معرف نگرش‌های عینی و ذهنی پاسخگویان هستند. برخی از پژوهش‌ها و نتایج آن‌ها به شرح زیر است:

جدول ۱: تلخیص پژوهش‌های داخلی و خارجی

ردیف	محققان	سال	عنوان	مسئله و هدف	دست‌آوردها
۱	سید مرتضی حسینی‌دوست	۱۳۸۰	بررسی نگرش دانشجویان علامه نسبت به پوشش زنان و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن	نگرش دانشجویان دختر به پوشش زنان و بررسی تأثیر خانواده و گروه همسالان به‌عنوان دو عامل اجتماعی تعیین‌کننده مهم در شکل‌گیری نگرش	دانشجویانی که پایگاه اجتماعی والدین آن‌ها بالا است، تمایل کمتری به حجاب اسلامی دارند. دانشجویانی که رعایت حجاب توسط اکثر گروه همسالان آن‌ها زیاد بوده نسبت به پوشش اسلامی تمایل بیشتری داشته‌اند.
۲	شهره مجمع	۱۳۸۷	بررسی الگوی پوشش جوانان (سبک زندگی یا مقاومت)	بررسی الگوی پوشش جوانان و مؤلفه‌های شکل‌دهنده الگوهای پوشش هم‌نوا و ناهم‌نوا با هنجارهای رسمی	سبک‌های زندگی بر اساس فراغت و مصرف در شکل‌گیری انواع الگوهای پوشش مؤثرند.

ردیف	محققان	سال	عنوان	مسئله و هدف	دست‌آوردها
۳	نفیسه حمیدی مهدی فرجی	۱۳۸۷	سبک زندگی و پوشش زنان در تهران	هدف یافتن سبک‌های زندگی متفاوت در پوشش زنان تهران است.	نوع پوشش و وضعیت اجتماعی افراد مورد مطالعه ترسیم شده است. براین اساس نیز ۹ تیپ اجتماعی از یکدیگر متمایز شده‌اند.
۴	شیوا علی‌نقیان	۱۳۹۰	نظریه‌پردازی مبنایی شناخت معانی و دلالت‌های حاکم بر انتخاب بر انواع پوشش در میان زنان تهرانی	زنان با انتخاب نظام حجاب مورد نظر خود چگونه به چانه‌زنی با محیط خود برخاسته و از تجربه زیسته خود چگونه استفاده می‌کنند.	زنان از طریق تغییر کدهای پوشش خود با فضایی که وارد آن می‌شوند، گفتگو و پاسخی متناسب از محیط دریافت می‌کنند.
۵	محمود شارع پور، زینب تقوی، مهدی محمدی	۱۳۹۱	تحلیل جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش به حجاب	بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش دانشجویان دختر نسبت به حجاب	مهم‌ترین متغیر مؤثر بر گرایش به حجاب فمینیسم بوده است و عوامل محرک اجتماعی، پایگاه اقتصادی اجتماعی، سبک زندگی و محل سکونت در گرایش افراد مؤثر است.
۶	مهری رجالی، مهناز مستأجران، مهران لطفی	۱۳۹۱	نگرش دانشجویان دختر دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی اصفهان نسبت به حجاب و پوشش زنان و عوامل مؤثر بر آن	با هدف تعیین دیدگاه دانشجویان دختر دانشکده بهداشت درباره حجاب	در زمینه نگرش دانشجویان به حجاب ۱۹/۴٪ موافق با حجاب، ۱۹٪ مخالف و ۴۸/۹٪ بی‌تأثیر.
۷	بیژن خواجانه‌نوری، علی روحانی، سمیه هاشمی	۱۳۹۱	گرایش به حجاب و سبک‌های متفاوت زندگی (مطالعه موردی: زنان شهر شیراز)	پژوهش با رویکردی جامعه‌شناختی گرایش به حجاب و عوامل تأثیرگذار بر آن را بررسی می‌کند	نتایج حاکی از رابطه معنادار مثبت بین هویت مذهبی و سبک زندگی مذهبی وجود دارد. متغیرهای تصور از بدن، مدیریت بدن، فناوری‌های اطلاعاتی، فعالیت‌های ورزشی و... رابطه‌ی منفی با گرایش به حجاب داشته‌اند.
۸	اعظم شیری	۱۳۹۲	عوامل اجتماعی مرتبط با مصرف‌گرایی در پوشش زنان جوان تهرانی	بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با مصرف‌گرایی در پوشش و ظاهر زنان جوان تهرانی	بین مصرف‌گرایی در پوشش با پایگاه اجتماعی و اقتصادی رابطه وجود دارد.
۹	حمید دهقانیان حسن خیری	۱۳۹۳	بررسی الگوی پوشش جوانان شهر یاسوج	با هدف سنجش وضعیت الگوی پوشش جوانان شهر یاسوج انجام شده است	الگوی سنتی شبه مدرن بیشترین تعداد فراوانی را به خود اختصاص داده است به‌طور کلی سرمایه اقتصادی و فرهنگی، مصرف و... بر الگوی پوشش مؤثر است.
۱۰	نازنین تیغ برلطیف	۱۳۹۳	عوامل مؤثر بر نحوه پوشش بانوان ۲۰-۳۵ سال شهر تهران	شناخت عوامل تأثیرگذار بر شکل پوشش بانوان شهر تهران و میزان آشنایی افراد جامعه با طراحان لباس داخلی	اکثر زنان شهر تهران تمایل به پیروی از مد دارند، اما آزمون‌ها نشان می‌دهد میان زنان ساکن منطقه ۱ و منطقه ۲۰ در رابطه با استفاده از مد تفاوت وجود دارد.

ردیف	محققان	سال	عنوان	مسئله و هدف	دست‌آوردها
۱۱	ال‌گلدی و بورهیز	۲۰۱۲	تأثیر حجاب بر نگرش و جهت‌گیری‌های فرهنگی	دو مطالعه برای بررسی تأثیر حجاب بر نگرش و جهت‌گیری‌های فرهنگی در میان مسلمانان عرب	دانشجویان کارشناسی کمترین علاقه را به پوشش نقاب دارند و تمایل بیشتری به پوشش غربی نشان می‌دهند. استحکام جهت‌گیری‌های فرهنگی جامعه، میزبان تحت دست‌ورزی‌های اولیه مذهبی است.
۱۲	کاترین ماری ماکای	۲۰۱۳	زنان مسلمان و حجاب در بریتانیا، زمینه‌ها و انتخاب‌ها	بررسی دلایل حجاب زنان مسلمان در بریتانیا و رابطه آن با فاکتورهای اجتماعی و همچنین حادثه ۱۱ سپتامبر	جریان‌ات اجتماعی مثل مذهب، خانواده، کار، اخلاق و همسایه، همگی در انتخاب حجاب تأثیرگذار هستند.
۱۳	نایب جاود	۲۰۱۴	بررسی معانی، الگوها و کارکردهای اجتماعی حجاب در بین دانشجویان دختر دانشگاه پنجاب پاکستان	بررسی معانی، الگوها و کارکردهای حجاب در بین دانشجویان دختر دانشگاه پنجاب پاکستان	علاقه شخصی، اجبار دینی، فشار خانواده و ارزش حجاب بیشتر از آنکه محدود کننده باشد، اعطا کننده حیا و حفاظت اجتماعی است
۱۴	پگاه حمزه‌ای	۲۰۱۴	تجربه حجاب اجباری توسط زنان ایرانی، مورد مطالعه: کمیته در فیس بوک	تحلیل نوع پوشش ارائه شده زنان ایرانی در شبکه‌های اجتماعی (کمیته در فیس بوک) برگرفته از حجاب اجباری	شرکت‌کنندگان را در ۷ زمینه طبقه‌بندی کرد: اجبار، فعال محور، حیا فیزیکی و روانی، خودسانسوری، زندگی اجتماعی و مردسالاری

در ارتباط با گرایش و نگرش، تئوری‌های متفاوتی وجود دارد که مهم‌ترین و اصلی‌ترین نظریه در زمینه سنجش گرایش و نگرش، نظریه فیش‌باین^۱ و آیزن^۲ است. آن‌ها در پی یافتن یک تئوری برای تبیین رفتار، به نقش گرایش اشاره می‌کنند. به نظر آن‌ها نوع رفتار در پی زنجیره‌ای از عوامل به وجود می‌آید. حلقه عامل بروز رفتار «قصد و نیت» به انجام یک رفتار است. به نظر فیش‌باین و آیزن به وجود آمدن قصد و نیت به‌نوبه خود، تابع دو متغیر دیگر است (رفیع‌پور، ۱۳۷۲: ۹).

از تئوری‌های دیگر در زمینه نگرش، تئوری هروشکا^۳ است. به نظر او، تجربه، عامل مهمی در پیدایش تجربیات مطبوع دارد. خاطرات همواره با احساس‌های ارزشی در حافظه باقی

1. Fishbyne
2. Izen
3. Hrutshka

می ماند و آن چیزی را که ما تجربه می‌نامیم را شکل می‌دهد. بدین ترتیب تکرار و تراکم تجربه، همواره با احساس ارزشی آن روی گرایش تأثیر می‌گذارد (نیازی و کارکنان نصرآبادی، ۱۳۸۷: ۳۳).

رفتار اجتماعی یکی از محورهای اصلی نظریه و تحقیق در علوم اجتماعی است. از نظر ماکس وبر گرایش‌های ذهنی فقط باید زمانی رفتار^۱ اجتماعی تلقی شوند که به‌سوی رفتار دیگران جهت‌گیری شده باشند (وبر، ۱۳۸۸: ۶۵). روشه نیز تأکید می‌کند: «موضوع مطالعه شده جامعه‌شناسی کنش اجتماعی است؛ یعنی کنش انسانی در محیط اجتماعی» (روش، ۱۳۶۷: ۱۳). به نظر وبر، جامعه‌شناسی علم تحقیق و مطالعه رفتارهاست. کنش‌گران برای رفتارهای خود معنایی قائل‌اند و آن معنا در رفتار آن‌ها تأثیر می‌گذارد (رستگارخالد و همکاران، ۱۳۹۱). وبر رفتار اجتماعی کنش‌گران را بنا به انگیزه و هدف آن‌ها به ۴ گروه تقسیم می‌کند که شامل رفتار عاطفی، رفتار سنت‌گرایانه^۲، رفتار مربوط به ارزش^۳ و رفتار معطوف به هدف^۴ است. رفتار اجتماعی ممکن است به‌طور عقلانی طبقه‌بندی و به سمت یک هدف جهت‌گیری و نام می‌گیرد (وبر، ۱۳۸۸: ۷۱-۷۲).

برای ویبلن^۵، غریزه‌ها^۶، نیروی‌های هدایت‌کننده کنش‌ها و گرایش‌ها^۷ به‌شمار می‌آیند. همچنین برای او مد^۸ در سطح گسترش می‌یابد. از سویی، ظهور مد از طریق نوآوری در طبقات بالایی انجام می‌شود که دائم، اشکال تازه‌ای از لباس و زیورآلات را ایجاد کرده و برای تأیید مجدد جایگاهی که در فضای اجتماعی خود اشغال کرده‌اند، همواره به‌دنبال استفاده از لباس‌های پیچیده‌تر و فاخرتر هستند. مد از طریق تقلید^۹ گسترش می‌یابد. طبقات پایین‌تر، از

-
1. Behaviour
 2. Traditionalist
 3. Value-related behaviour
 4. Goal-oriented behaviour
 5. Thorstein Bunde Veblen
 6. Instinct
 7. Orientation
 8. Fashion
 9. Imitation

رفتار طبقات بالاتر تقلید می‌کنند (ذکایی و امن‌پور، ۱۳۹۲: ۵۰). همچنین از نظر زیمل^۱ مد هنگامی ظاهر می‌شود که طبقات بالاتر برای متمایز ساختن خود، نشانه‌های متمایزی را انتخاب می‌کنند. به نظر زیمل «درحالی‌که در جامعه‌ای سنتی پایدار، تفاوت‌های اجتماعی را تنها به شیوه‌های محدودی می‌توان به نمایش گذاشت، وجه مشخصه جامعه مدرن، تعدد فرصت‌هایی است که برای تأکید بر تفاوت وجود دارد» (ذکایی و امن‌پور، ۱۳۹۲: ۵۱). هربرت بلومر^۲، مد را یکی از مکانیسم‌های اصلی ایجاد نظم در جامعه مدرن و به مثابه الگویی متغیر می‌داند که در آن، برخی صورت‌های اجتماعی که پذیرش و احترام موقتی دارند، جای خود را به صورت‌های جدید و منطبق‌تر با زمان می‌سپارد (ذکایی و امن‌پور، ۱۳۹۲: ۵۳). از این نکته می‌توان استنباط کرد که مد ضرورتاً مبنایی عقلانی ندارد و حاصل فرآیند انتخاب اجتماعی است که انعکاس‌دهنده جهت و تمایلات کلی سلیقه جمعی است. همچنین به نظر پیر بوردیو^۳، مد، کدی است که امکان تمایز^۴ را ایجاد و تفکیک^۵ را برحسب ذائقه، هویت اجتماعی^۶ و سرمایه اجتماعی تقویت می‌کند. بوردیو برای توضیح این پدیده از مفهوم میدان^۷ استفاده می‌کند و معتقد است که در این میدان بین افراد مسلط و تحت سلطه و تازه‌واردان همواره کشمکشی وجود دارد. او این کشمکش را مانند بازی قمار می‌داند که قوانین ثابتی دارد، چون کنشگران^۸ قواعد این بازی را پذیرفتند؛ اما آنچه که به این تنازع مشروعیت می‌بخشد حس زیبایی‌شناختی است که به عنوان قدرت نمادین برای طبقه فرادست به وجود می‌آید. درعین حال مانند بازی قمار زد و بندهای پنهان هم ما بین کنشگران اتفاق می‌افتد (مجمع، ۱۳۸۷: ۶۷).

اروینگ گافمن^۹، «نمود خود در زندگی روزمره»^{۱۰} را بررسی می‌کند و چگونگی به روی

-
1. Simmerl
 2. Herbert Blumer
 3. Pierre Bourdieu
 4. Distinction
 5. Compartmentalize
 6. Social-Identity
 7. Field
 8. Actors
 9. Erving Goffman
 10. The Presentation of Self in Everday Life

صحنه بردن «خود» در تعاملات روزمره را تحلیل می‌کند. از نظر گافمن وقتی کسی در مقابل دیگران حاضر می‌شود، کنش‌های^۲ وی تعریفی را که دیگران از موقعیت^۳ دارند تحت تأثیر قرار می‌دهد (گافمن، ۱۳۹۱: ۲). از نظر گیدنز^۴ با فرارسیدن عصر جدید بعضی از انواع نماهای ظاهری^۵ و کردارهای بدنی اهمیتی خاص می‌یابند. طرز آراستن چهره و انتخاب لباس همیشه تا اندازه‌ای وسیله ابراز فردیت^۶ بوده است. ولی امکان استفاده از این وسیله معمولاً به‌آسانی فراهم نمی‌آمد یا اصولاً مطلوب نبود؛ چراکه نمای ظاهری فرد بیش از آن‌که نشان‌دهنده هویت شخصی^۷ فرد باشد بیانگر هویت اجتماعی^۸ فرد است. لباس و هویت اجتماعی حتی امروز هم هنوز به‌طور کلی از یکدیگر جدا نشده‌اند و پوشش افراد همچنان به‌صورت نشانه‌ای از نوع و موقعیت اجتماعی^۹ یا پایگاه^{۱۰} حرفه‌ای آن‌ها باقی‌مانده است (گیدنز، ۱۳۹۲: ۱۴۴).

همان‌طور که می‌دانیم انسان‌ها به‌صورت اجتماعی زندگی می‌کنند و برای رفع نیازهای خود به یکدیگر نیازمندند؛ این اجتماعات در صورتی می‌تواند دوام پیدا کند که یکسری از قواعد و آداب یا همان کنترل اجتماعی بر آن‌ها حاکم باشد. افراد اجتماع نیز باید خود را با آن قوانین و هنجارها سازگار و هماهنگ کنند.

قبل از بررسی تئوری‌های جامعه‌شناسی کنترل اجتماعی، متذکر می‌شویم که منظور از هنجار^{۱۱} رفتارها و اعمال مشخصی است که بر اساس آداب و رسوم و ارزش‌های جامعه^{۱۲} شکل گرفته است و منظور از ارزش‌های جامعه اصول و قواعدی است که مضار و منافع جامعه را در بر داشته باشد. در این صورت، رفتار شخص در صورتی بهنجار است که با هنجارهای

-
1. Self
 2. Action
 3. Situation
 4. Anthony Giddens
 5. apperance
 6. individuality
 7. self-identity
 8. social-identity
 9. social status
 10. status
 11. Norm
 12. Society-Values

اجتماعی آن جامعه سازگاری^۱ داشته باشد و اگر خلاف این باشد، فرد به‌عنوان منحرف^۲ قلمداد می‌شود. مفهوم انحراف به معنی نقض هنجار است که از تعارض^۳ بین هنجارها و نقش‌ها حاصل می‌شود.

از جمله نظریه‌پردازان در باب هنجارها، ویلیام سامنر^۴ است که توجه خود را معطوف به شیوه‌هایی می‌کند که طی آن هنجارهای پذیرفته‌شده موجب هم‌نوایی فرد می‌شود. به گفته سامنر، شیوه‌های قومی عبارت‌اند از عادت‌ها و رسوم که نظم‌دهنده رفتار نسل‌های آینده و حاکم بر آنهاست و در کنترل اعمال فردی و اجتماعی، تأثیر بسیاری دارد. وی از رسوم اخلاقی صحبت می‌کند و معتقد است این رسم‌ها، راه و روش انجام امور متداول در جامعه است و پاسخگوی نیازها و خواست بشر و متناسب با اعتقادات، پندارها، قانون‌ها و معیارهای درست زندگی است که با راه و روش‌ها رابطه حیاطی دارند (کوزر^۵ و روزنبرگ^۶، ۱۳۷۸: ۱۱۲-۱۱۴).

مید^۷ معتقد است هنگامی که شخص با کمک تجربه اجتماعی متوجه انتظارات و ارزیابی‌های دیگران می‌شود، تصویر از خود، یعنی «خودم» از طریق تجربه اجتماعی مفهوم وسیع‌تری پیدا می‌کند. نگرش «دیگران مهم»^۸ در شخص درونی می‌شود و «دیگر تعمیم‌یافته»^۹، «وجدان»^{۱۰} فرد، به وجود می‌آید. از این طریق، انتظارات دیگران در جامعه شخصیت و «وجدان» فرد را شکل می‌دهد، بنابراین، وجدان محصولی اجتماعی است (کوزر و روزنبرگ، ۱۳۷۸: ۱۰۸). و بر این اساس کنترل اجتماعی در فرد درونی می‌شود.

-
1. Pliability
 2. Deviant
 3. Conflict
 4. William Sumner
 5. Lewis Coser
 6. Bernard Rosenberg
 7. George Herbert Mead
 8. Significant other
 9. Generalized other
 10. superego

راس^۱ مفهوم کنترل اجتماعی را به صورت مفهوم نسبتاً مبهمی به کاربرد. که می توان گفت با این مفهوم وی نهادهای نظم دهنده ای را در نظر داشت که موجب همنوایی^۲ رفتار افراد با خواست های گروهی می شود. او نشان داد که باورهای فوق طبیعی، تشریفاتی، افکار عمومی، اخلاق، هنر، آموزش، حقوق و پدیده های مانند آن ها در حفظ ساختار هنجاری جامعه نقش مهمی دارد (کوزر و روزنبرگ، ۱۳۷۸: ۱۰۸). از نظر راس گناهیانی وجود دارد که ارتکاب آن ها فرد و گروه را خشمگین می کند. در این خشم عمومی و کینه همگانی، مایه های کنترل اجتماعی بر فرد وجود دارد (راس، ۱۹۱۰: ۴۹-۵۰).

به نظر هانس گرت^۳ و سی رایت میلز^۴، ما در نظام های نهادی و قلمروهای جوامع مختلف رفتارهای اجتماعی یک شکلی را می بینیم که تطابق با الگوهای مورد انتظار را نشان می دهند و از این رو می توان چنین رفتارهایی را از نظر اجتماعی کنترل شده نامید. هر مقرراتی که ضمانت اجرایی داشته باشد، حال یا توسط هیئت اجراکننده مانند قانون یا توسط کارگزاران متفرقه مانند قواعد اخلاقی یا عرف، ممکن است طیف وسیعی از جهت گیری های شخصی و اجتماعی به همراه داشته باشد. هر جا که هنجارها و مقررات، آرمان ها و آرزوهایی وجود داشته باشد؛ روانشناسی اجتماعی آموخته است که انتظار «تخطی» از آن ها و در مورد احکام مذهبی انتظار «گناه» را داشته باشد (گرت و میلز، ۱۳۸۰: ۲۸۱-۲۷۵). بنابراین، ما باید میان رفتارها و گرایش ها با توجه به هنجارها تفاوت قائل باشیم؛ به طور کلی، در نمودار ساده زیر چنین جهت گیری هایی نسبت به قواعد عرفی و قانونی می تواند گنجانده شود (گرت و میلز، ۱۳۸۰: ۲۸۶).

چارچوب مفهومی: همان طور که گرت و میلز (۱۳۸۰: ۲۷۵) بیان می کنند «ما در نظام های نهادی و قلمروهای جوامع مختلف رفتارهای اجتماعی یک شکلی را می بینیم که تطابق با الگوهای مورد انتظار را نشان می دهند و از این رو می توان چنین رفتارهایی را از نظر اجتماعی کنترل شده نامید». پوشش در عرصه عمومی نیز در ایران کنترل شده و مطابق با الگوهای عرفی،

5. Ross

2. Conformity

3. Hanse Heinrich Gerth

4. C. Wright Mills

قانونی و مذهبی است و به همین خاطر عدم رعایت آن مجازات قانونی و عرفی در پی دارد. از آنجا که با بررسی پژوهش‌های قابل‌دسترس در ایران و خارج به چارچوب نظری منسجم و قابل‌استناد روبه‌رو نشدیم، بر آن شدیم، وضعیت‌شناسی و چیستی و چگونگی در این زمینه را بررسی کنیم، چرا که پاسخگویی به چیستی زمینه‌ساز پاسخ به چرایی است. به همین خاطر این تحقیق می‌تواند زمینه تحقیقات بعدی درباره علل جهت‌گیری‌ها نسبت به مقررات پوشش را فراهم کند. بر این اساس با استناد به نوع‌شناسی کلی، جهت‌گیری نسبت به کنترل اجتماعی گرث و میلز به مفهوم‌سازی پرداختیم تا به شناسایی انواع جهت‌گیری (نگرش و رفتار) زنان دانشجو نسبت به مقررات پوشش نائل گردیم. چرا که منظور گرث و میلز از جهت‌گیری، رفتار و گرایش به‌طور همزمان است. و در ارتباط با این موضوع سایر پژوهش‌ها فقط به نگرش سنجی معطوف گشته‌اند. در نظر گرث و میلز هر مقرراتی که ضمانت اجرایی داشته باشد حال یا قانون یا قواعد اخلاقی و عرفی، طیف وسیعی از جهت‌گیری‌های شخصی و اجتماعی را به همراه دارد (گرث و میلز، ۱۳۸۰: ۲۸۶). از نظر آن‌ها جهت‌گیری نسبت به قانون یا قواعد اخلاقی و عرف را می‌توان در ۴ نوع زیر دسته‌بندی کرد (گرث و میلز، ۱۳۸۰: ۲۹۰-۲۸۷):

- جهت‌گیری نوع اول: فردی است که هنگام معینی را در خود می‌پروراند و تأیید می‌کند و در رفتار خویش نسبت به اعتقادی که پیدا می‌کند وفادار است.
- جهت‌گیری نوع دوم: این افراد ظاهراً خود را با موازین تطبیق می‌دهند و در خلوت وجه مشترکی با آن‌ها ندارند. آن‌ها در ظاهر خود را برحسب مقتضیات تطبیق می‌دهند یا آنکه پیش خود حساب می‌کنند که این کار صرفه‌اش بیشتر است.
- جهت‌گیری نوع سوم: فردی که در لفظ پایبند قواعد است، اما در عمل از آن طفره می‌رود. در اینجا با ریاکاری سروکار داریم که زبان گفتارش از کلمه حق اراده باطل می‌کند.
- جهت‌گیری نوع چهارم: این شخص معرف انحراف پایداری است، ناسازگار در قول و عمل. در چنین موردی یک شخص می‌تواند از یک ارزش معارض با وضع موجود، به خاطر تسریع در ایجاد اصول ضد مرسوم که معمولاً با نوعی گروه مرجع پیوند دارد و آن گروه او را پشتیبانی می‌کند به‌طور واقعی یا خیالی الهام می‌گیرد.

جدول ۲: انواع جهت‌گیری گرث و میلز

گرایش نسبت به آرمان یا هنجار			
		رفتار نسبت به آرمان	
-	+		
۲	۱	+	یا هنجار
۴	۳	-	

با توجه به در نظر گرفتن این نظریه کلی نسبت به کنترل اجتماعی، سعی بر آن شد که این نظریه را با توجه به موقعیت و شرایط فعلی زمانی و مکانی بررسی و بومی‌سازی کرد، به همین منظور از ابتدا با نگاهی به پوشش و حجاب به عنوان نوعی از کنترل اجتماعی و تفاوت دیدگاه و گرایش شخصی افراد و همچنین رعایت مقررات پوشش به عنوان کنش و رفتاری اجتماعی، نوع‌شناسی جهت‌گیری نسبت به کنترل اجتماعی گرث و میلز را برای مفهوم‌سازی انواع جهت‌گیری‌ها نسبت به مقررات پوشش گزینش کرده‌ایم.

در ابتدا از آنجاکه مقوله حجاب درباره زنان به نوع پوشش آن‌ها در محافل عمومی و نسبت به دیگران (مذکر) است، نوع‌شناسی گرث و میلز را در دو عرصه عمومی (تحت نظارت قانونی) و خصوصی (فاقد نظارت قانونی ولی در حضور فرد مذکر) توسعه داده‌ایم؛ سپس با توجه به تعریف آن‌ها از هر گروه در رفتار و گرایش، که منظور همان جهت‌گیری هر گروه نسبت به کنترل اجتماعی و در پژوهش ما نسبت به پوشش و حجاب است؛ در زیرمجموعه عرصه عمومی و خصوصی به صورت مجزا بازتعریف کرده‌ایم. بر این اساس برای هر یک از ۴ نوع مذکور ابتدا نامی بر اساس تعریف نظری در نظر گرفته شده است.

اعتقاد و وفاداری در نوع یک به ما نشان می‌دهد که افراد معرف این نوع در همه موقعیت‌ها و شرایط نسبت به کنترل‌های اجتماعی پاسخ مثبت می‌دهند، پس این افراد چه در حضور نظارت قانون و چه عدم نظارت قانونی همیشه به یک حالت عمل می‌کنند و این عمل هم‌نوا و مطابق با کنترل اجتماعی و در تحقیق ما تمایل و عمل به پوشش و حجاب است و علاوه بر آن ممکن است این افراد عمل و تصمیم خود را در همین جهت به دیگران توصیه نیز بکنند. این نوع‌شناسی را «متعهد و ملتزم» نامیده‌ایم.

در نوع دوم همان‌طور که گرث و میلز بیان کردند این افراد ظاهراً خود را با موازین تطبیق می‌دهند و در خلوت وجه مشترکی با آن‌ها ندارند به همین خاطر می‌توان این برداشت را

داشت که این افراد در هنگام نظارت قانونی، به‌ظاهر گرایش بیانی مثبتی دارند و در همه موقعیت‌ها و شرایط عمل خود را با هنجارها و کنترل‌های اجتماعی تطبیق می‌دهند در صورتی‌که در خلوت و به دور از نظارت قانونی به این عمل اعتقادی ندارند. و درواقع این افراد بنا به گفته میلز فرصت‌طلبانی هستند که بنا به موقعیت و شرایط عمل خود را تطبیق می‌دهند هرچند به آن اعتقاد و باور ندارند. نام این نوع‌شناسی «همرنگ نما و متظاهر» انتخاب شد. در اینجا این افراد اعتقادی به پوشش و حجاب ندارند ولی بنا به موقعیت و شرایط، اظهار اعتقاد می‌کنند و در عمل به قول گرث و میلز به دلیل صرفه بیشتر به آن عمل می‌کنند.

نوع سوم، همان‌طور که در تعریف ارائه دادیم در لفظ خود پایبند هستند ولی در عمل کردن به آنچه در حضور قانون و چه در فقدان نظارت قانون طفره می‌روند، این افراد علی‌رغم اینکه هیچ اعتقاد و باوری ندارند، اما به‌ظاهر گرایش بیانی خود را نسبت به قوانین اظهار و تأیید می‌کنند؛ همچنین به دیگران نیز آن را توصیه می‌کنند. این نوع «دوگانه در حرف و عمل» نام‌گذاری شد و در اینجا شامل افرادی می‌شوند که خود به پوشش و حجاب هیچ اعتقادی ندارند و خود نیز به آن عمل نمی‌کنند، اما هم‌نوابی با کنترل‌های اجتماعی و در اینجا پوشش و حجاب را به دیگران توصیه می‌کنند.

نوع چهارم در همه موارد چه در نظارت قانون و چه در موقعیت و شرایط عدم نظارت قانونی کنترل‌های اجتماعی و در اینجا همان پوشش و حجاب را نقض می‌کند و به آن نه گرایش بیانی و نه باور و اعتقاد دارد؛ و همچنین در همه موقعیت و شرایط خود نیز بدان عمل نمی‌کند. به همین منظور این نوع «مخالف و قانون‌شکن» نام‌گذاری شده. این توضیحات در جدول بعدی به‌صورت خلاصه ارائه گردیده است.

جدول ۳: تعریف نظری و عملی جهت‌گیری نسبت به رعایت قوانین پوشش (گرث و میلز، ۱۹۵۳: ۲۶۶-۲۷۳)

تعریف نظری				تعریف عملی (بومی‌سازی نوع‌شناسی گرث و میلز)			
انواع				تعریف		تحت نظارت قانونی	
						فاقد نظارت قانونی و در حضور فرد مذکر	گرایش (باور) ^۴ عمل
				گرایش ^۱ (بیان) ^۲	عمل ^۳	عمل	عمل
از نظر گرث و میلز جهت‌گیری نسبت به قانون در ۴ نوع گرایش و عمل دسته‌بندی می‌شود.				احساس تعهد نسبت به رعایت حجاب و پیروی از آن در همه موقعیت و شرایط	+	+	+
				گروه یک (متعهد و ملتزم) ^۵	+	+	+
				تظاهر به رعایت حجاب بدون باور و اعتقاد به آن	+	-	-
				گروه دو (همرنگ نما و متظاهر) ^۶	+	+	+
				تأیید و توصیه صرفاً لفظی نسبت به رعایت حجاب، بدون باور و اعتقاد، و طفره‌روی از آن	+	-	-
				گروه سه (دوگانه در حرف و عمل) ^۷	+	-	-
				مخالفت بیانی و اعتقادی نسبت به رعایت حجاب و نقض عامدانه آن در همه موقعیت و شرایط	-	-	-
				گروه چهار (مخالف و قانون‌شکن) ^۸	-	-	-

1. Attitude
2. Verbal
3. Conduct or Behavior
4. Believe
5. Committed and pledged
6. Spurious conformist
7. Incongruity between words and deeds
8. Renouncer and lawbreaker

جدول ۴: جدول عملیاتی

تعریف نظری		تعریف عملی	
مفهوم		انواع	
جهت‌گیری نسبت به کنترل اجتماعی: گرث و میلز در مورد کنترل اجتماعی و جهت‌گیری نسبت به آن می‌گویند: «ما در نظام‌های نهادی و قلمروهای جوامع مختلف رفتارهای اجتماعی یک شکلی را می‌بینیم که تطابق با الگوهای مورد انتظار را نشان می‌دهند و از این‌رو می‌توان چنین رفتارهایی را از نظر اجتماعی کنترل شده نامید»؛ یعنی هر مقرراتی که ضمانت اجرایی داشته باشد حال یا توسط اجرا کننده مانند قانون یا توسط کارگزاران متفرقه. جهت‌گیری نسبت به قانون یا قواعد اخلاقی و عرف را می‌توان در ۴ نوع دسته‌بندی کرد.	فردی است که هنجار معینی را در خود می‌پروراند و تأیید می‌کند و در رفتار خویش نسبت به اعتقادی وفادار است که پیدا می‌کند.		
	متعمد و ملزم ^۱		
	تحت نظارت قانونی		
	فائد نظارت قانونی		
	نگرش بیانی (اظهار نظر)	رفتار	نگرش اعتقادی (باور)
	+	+	+
هم‌رنگ نما و متظاهر ^۲	این افراد ظاهراً خود را با موازین تطبیق می‌دهند و در خلوت وجه مشترکی با آن‌ها ندارند. آن‌ها در ظاهر خود را برحسب مقتضیات تطبیق می‌دهند یا آنکه پیش خود حساب می‌کنند که این کار صرفه‌اش بیشتر است		
	تحت نظارت قانونی		فائد نظارت قانونی

1. Committed and pledged
2. Spurious conformist

تعریف نظری	تعریف عملی							
	انواع				مفهوم			
	نگرش بیانی (اظهارنظر)	رفتار	نگرش اعتقادی (باور)	رفتار				
دوگانه در حرف و عمل ^۱	-تأیید و توصیه صرفاً لفظی نسبت به رعایت مقررات پوشش دانشگاه فردوسی بدون باور و اعتقاد به آن و طفره‌روی از آن در اکثر شرایط (تحت نظارت و عدم نظارت قانونی). -گزینش تصاویر کد (۷) به‌عنوان انطباق بیشتر پوشش در دانشگاه و بازار.	+	+	-	-بیشتر پوشش در دانشگاه، بازار و فضای مجازی. -گزینش تصاویر کد (۴) به‌عنوان انطباق بیشتر پوشش در مهمانی مختلط و سفر خانوادگی مختلط. -عدم گزینش تصاویر کد (۶) در شرایط فاقد نظارت قانونی، مهمانی مختلط، سفر خانوادگی مختلط -عدم گزینش تصاویر کد (۳) در شرایط تحت نظارت قانونی، دانشگاه، بازار، فضای مجازی -توصیه به دیگران برای پوشش منطبق با مقررات، تصاویر کد (۱) -در شرایط عدم منع قانونی در دانشگاه، تمایل به گزینش تصاویر کد (۵)			
						تحت نظارت قانونی		فاقد نظارت قانونی
						نگرش بیانی	رفتار	نگرش

1. Incongruity between words and deeds

تعریف نظری					مفهوم
انواع					
(اظهار نظر)	اعتقادی (باور)				

1. Renouncer and lawbreaker

اما در ادامه همان‌طور که در قبل گفته شد گرث و میلز بیان می‌کنند «ما در نظام‌های نهادی و قلمروهای جوامع مختلف رفتارهای اجتماعی یک شکلی را می‌بینیم که تطابق با الگوهای مورد انتظار را نشان می‌دهند و از این‌رو می‌توان چنین رفتارهایی را از نظر اجتماعی کنترل شده نامید» (گرث و میلز، ۱۳۸۰: ۲۷۵)؛ لذا بر اساس این تعریف ارائه شده با توجه به شرایط و اهمیت موضوع در جامعه ایران، مسأله پوشش و حجاب را نوعی از کنترل اجتماعی در نظر گرفتیم و بر این اساس، آیین‌نامه پوشش و حجاب در دانشگاه فردوسی به‌عنوان مصادیق و شاخص برای تعیین مرزهای گروه‌بندی افراد استفاده شد.

نوع‌شناسی مفهومی

جدول ۵: تعریف نظری و عملی و توسعه نوع‌شناسی گرث و میلز

*کد تصاویر:	
کد ۴: تصاویر (۱ یا ۲ یا ۳ یا ۴ یا ۵ یا ۷ یا ۹ یا ۱۱ یا ۱۲ یا ۱۳ یا ۱۴ یا ۱۷)	کد ۱: تصاویر (۶ یا ۸ یا ۱۰ یا ۱۵ یا ۱۶)
کد ۵: تصاویر (۷ یا ۱۲ یا ۱۳ یا ۱۴)	کد ۲: تصاویر (۵ یا ۶ یا ۸ یا ۹ یا ۱۰ یا ۱۱ یا ۱۵ یا ۱۶)
کد ۶: تصاویر (۶ یا ۱۶)	کد ۳: تصاویر (۱ یا ۲ یا ۳ یا ۴ یا ۷ یا ۱۲ یا ۱۳ یا ۱۴ یا ۱۷)
کد ۷: تصاویر (۱ یا ۲ یا ۳ یا ۴ یا ۵ یا ۹ یا ۱۱ یا ۱۷)	

روش پژوهش

با در نظر آوردن هدف پژوهش برای جلوگیری از سوگیری و تأثیر پرسشگر بر پاسخ‌گویان، از روش پیمایش به صورت آنلاین استفاده شده است. ابزار لازم پرسشنامه است که با کمک تصاویر مختلف، برای انواع جهت‌گیری سنجش شد. بازه زمانی جمع‌آوری از ۱ خرداد سال ۱۳۹۴ آغاز شد و تا ۳۱ تیرماه ادامه داشت؛ بدین لحاظ، تحقیق حاضر جزء تحقیقات عرضی یا مقطعی است. در مجموع از میان حدود ۳۰۰۰ ایمیل ارسال شده، ۵۰۰ نفر به پرسشنامه پاسخ دادند که از این میان پرسشنامه‌های با خطای بالا از نمونه حذف شده و تعداد ۳۳۱ پرسشنامه وارد تحلیل نهایی شدند؛ بنابراین، واحد تحلیل نیز در این تحقیق، سطح خرد (فرد) است. با توجه به اینکه تحقیق حاضر از نوع اکتشافی است، فرضیه‌ای طرح نشده است و صرفاً به بررسی یافته‌ها و تطبیق آن با مدل طراحی شده، اکتفا شده است.

بنابر آنچه در جدول ۳ عنوان شده، تحقیق حاضر تنها یک متغیر اصلی دارد که همان تمایل به انتخاب پوشش در مکان عمومی (دانشگاه) است و از طریق انتخاب عکس‌های انتخاب شده و همچنین اطلاع از قوانین جاری در دانشگاه، شاخص سازی شده است.

یافته‌های پژوهش

بر اساس ویژگی‌های مطرح شده در نوع‌شناسی «جهت‌گیری نسبت به کنترل اجتماعی» گرث و میلز، نمونه‌ای محدود و فقط ۱۵ درصد از نمونه جامعه مطالعه شده ما را تحت پوشش قرار گرفت و با عنوان «نوع‌شناسی گرث و میلز» نام‌گذاری شد (جدول ۶)؛ که می‌توان به عنوان نمونه آرمانی پژوهش حاضر در نظر گرفته شود؛ سپس با کاهش یکی از شروط شاخص سازی شده، تقسیم‌بندی مجددی مبنی بر نوع‌شناسی عملیاتی با رویکرد بومی سازی انجام شد، افرادی که بر این اساس در این انواع قرار گرفتند با عنوان «نوع‌شناسی عملیاتی» شناخته می‌شوند؛ شایان ذکر است افراد این نوع ۷۹ درصد از حجم نمونه را تشکیل می‌دهند (جدول ۷). در نهایت نیز ۶۹ نفر از افرادی که در هیچ یک از انواع جای نگرفته بودند، مجدد بررسی شدند و ۴۱ نفر، بر اساس نگرش و رفتار مشترکی که در شرایط یکسان داشتند، نوعی تحت عنوان «جهت‌گیری نوین» تشکیل داده شد؛ که شامل ۱۲،۳۸ درصد از نمونه را شامل شده است.

در ارتباط با جهت‌گیری نوین آنچه می‌توان بیان کرد این است که این افراد در مکان‌های

واقعی، چه تحت نظارت قانون و چه در مکان‌هایی بدون نظارت قانون، با حضور خانواده و آشنایان رفتاری مطابق با موازین و مقررات را اجرا می‌کنند، اما همین افراد در فضای مجازی و به دور از فشار ساختاری (خانواده، قانون و ...) رفتاری مطابق با باور و نگرش خود دارند. پس می‌توان اظهار داشت که رفتار بیان شده از سوی گرث و میلز باید در دو فضای واقعی و مجازی به‌طور جداگانه بررسی شود و جهت‌گیری نوین ما می‌تواند به‌عنوان دستاوردی مهم و جدید به انواع چهارگانه گرث و میلز اضافه شود.

جدول ۶: فراوانی نوع‌شناسی گرث و میلز به تفکیک انواع چهارگانه در کل نمونه

انواع	نوع ۱		نوع ۲		نوع ۳		نوع ۴		جمع	
شاخص	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
شاخص گرث و میلز	۲۹	۸,۷	۱۳	۳,۹	۰	۰	۸	۲,۴	۵۰	۱۵,۱

تفسیر: اگر به تقسیم بندی گرث و میلز استناد شود، تنها حدود ۱۵ درصد از حجم نمونه بررسی وارد تحلیل خواهند شد. بنابراین، با فرض بررسی بر اساس الگوی گرث و میلز، بیشترین فراوانی را گروه متعهد و متلزم به خود اختصاص خواهند داد و پس از آن به ترتیب گروه هم‌رنگ و متظاهر و مخالف و قانون شکن قرار دارند. نوع ۳ که مربوط به افراد دوگانه در حرف و عمل است بر اساس این مدل، فاقد فراوانی در نمونه بررسی است.

جدول ۷: فراوانی نوع‌شناسی عملیاتی به تفکیک انواع چهارگانه در کل و مجموع جهت‌گیری نوین و ناشناخته

ناشناخته										
انواع		نوع ۱		نوع ۲		نوع ۳		نوع ۴		جمع
شاخص	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
نوع‌شناسی عملیاتی	۱۳۷	۴۱,۳	۸۷	۲۶,۷	۲۱	۶,۳	۱۷	۵,۱۳	۲۶۲	۷۹
جهت‌گیری نوین	----	----	----	----	----	----	----	----	۴۱	۱۲,۳
ناشناخته	----	----	----	----	----	----	----	----	۲۸	۸,۴
جمع	----	----	----	----	----	----	----	----	۳۳۱	۱۰۰

تفسیر: با اضافه کردن میزان آگاهی از قوانین و افزودن انتخاب‌های افراد در شرایط نبود کنترل اجتماعی، که به نوع شناسی عملیاتی توسعه یافته‌ای از مدل گرث و میلز منجر می‌شود، قدرت

تحلیل مدل از ۱۵ درصد به ۷۹ درصد افزایش می‌یابد. بنابراین، با فرض در نظر گرفتن این مدل، نوع ۱ انتخاب پوشش مربوط به گروه متعهد و ملتزم است با حدود ۴۱ درصد دارای بیشترین فراوانی، نوع ۲ که مربوط به گروه هم‌رنگ و متظاهر است با حدود ۲۷ درصد، نوع ۳ که مربوط به گروه دوگانه در حرف و عمل است با حدود ۶ درصد و در نهایت نوع ۴ که مربوط به گروه مخالف و قانون‌شکن است با حدود ۵ درصد، به ترتیب دارای بیشترین فراوانی در نمونه بررسی شده خواهند بود.

جهت‌گیری نوین نیز که دربردارنده افرادی است که تمایل به انتخاب حجاب رسمی در مکان‌های عمومی و در عین حال پوشش غیررسمی در فضاهای شخصی چون صفحات مجازی و دارند و معتقدند که این دو منافاتی با یکدیگر ندارند، در جهت‌گیری نوین جای داده شده‌اند.

همچنین قابل ذکر است ۲۸ نفر از افراد باقی‌مانده دارای وجه اشتراک شاخصی نبوده، به همین منظور با توجه به تعداد کم این نوع، از تقسیم‌بندی کردن این تعداد در چندین نوع متفاوت جلوگیری به عمل آمد؛ این تعداد فقط ۸/۴۵ درصد از حجم نمونه را شامل شده است. بر این اساس این نکته حائز اهمیت است که نوع‌شناسی عملیاتی با رویکرد بومی‌سازی در این پژوهش، قادر به تبیین ۹۲ درصد از حجم نمونه شده است. البته قابل یادآوری است که این مهم به معنای ناکارآمدی نوع‌شناسی گرث و میلز نیست؛ بلکه به اهمیت بومی‌سازی اشاره دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

کنترل اجتماعی که در ایران تحت عنوان امر به معروف و نهی از منکر جلوه بیرونی و تأکید خود را بر مسأله حجاب نهاده است، مرکز توجه نوشتار حاضر بود. از میان نظریات گوناگون در باب این موضوع، نظریه گرث و میلز برای بررسی انتخاب شد؛ اما نتیجه حاصل نشان‌دهنده این امر بود که در بررسی امر فرهنگی در جامعه‌ای خاص، تعمیم شرایط و ویژگی‌های جامعه‌ای دیگر، توجیه نظری و عملیاتی نداشته و استناد محض بدان سبب ارائه تصویری نامناسب از جامعه هدف می‌شود. به همین دلیل در پژوهش حاضر با توجه به شرایط فرهنگی-اجتماعی ایران، ساخت مدل رفتار و نگرش افراد در رابطه با حجاب بررسی شد؛ مدل بر ساخته

شده توانست ۹۲ درصد از حجم نمونه را در خود جای داده و به نسبت مدل گرث و میلز با توانایی خوانش ۱۵ درصد از حجم نمونه، تصویری جامع‌تر را ارائه کند. بنابراین، مهم‌ترین نتیجه حاصل را می‌توان تایید متفاوت بودن فضای فرهنگی جوامع مختلف دانست که به تبع آن نیز باید در استفاده از نظریات طراحی شده در فضاهای فرهنگی متفاوت، دقت نظر داشت و ویژگی‌های جامعه مورد بررسی را در نظر آورد و بر اساس آن به سنجش دست پیدا کرد. با توجه به فراوانی کسب شده توسط نگرش نوین و توضیحات ارائه شده در باره آن، اهمیت توجه به رفتار افراد در فضای مجازی نیز مشخص می‌شود؛ بنابراین، دستاورد دیگر پژوهش حاضر این امر است که با توجه به روند رو به گسترش استفاده از فضای مجازی و تبدلی شدن آن به محیطی که بیشتر جلوه شخصی دارد تا عمومی، پیشنهاد می‌شود تا افراد از شرایط و قوانین حاکم بر این محیط‌ها و تبعاتی، آگاه و مطلع شوند که ممکن است وجود داشته باشد.

منابع

- تنهایی، حسین ابوالحسن (۱۳۷۲). *درآمدی بر نظریه‌های جامعه‌شناسی*، مشهد: مرندیز.
- تیغ‌بر لطف، نازنین (۱۳۹۳). *عوامل مؤثر بر نحوه پوشش بانوان ۲۰ تا ۳۵ سال شهر تهران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد هنر، دانشگاه تهران.
- حسینی‌دوست، مرتضی (۱۳۸۰). *بررسی نگرش دانشجویان دانشگاه علامه نسبت به پوشش زنان عوامل اجتماعی مؤثر بر آن*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- حمیدی، نفیسه و فرجی، مهدی (۱۳۸۷). *سبک زندگی و پوشش زنان در تهران*، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، ۱، شماره ۱: ۹۲-۶۵.
- خواجانه‌نوری، بیژن، روحانی، علی و هاشمی، سمیه (۱۳۹۱). «گرایش به حجاب و سبک‌های متفاوت زندگی (مطالعه موردی زنان شیراز)»، *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۳(۳): ۲۹-۱.
- دهقانیان، حمید و خیری، حسن (۱۳۹۳). «بررسی الگوی پوشش جوانان شهر یاسوج»، *معرفت فرهنگی/اجتماعی*، ۵(۴): ۷۶-۴۵.
- ذکائی، محمد سعید و امن‌پور، مریم (۱۳۹۱). *درآمدی بر تاریخ فرهنگی بدن در ایران*، تهران: تیسرا.
- رجالی، مهری، مستاجران، مهناز و لطفی، مهران (۱۳۹۱). «نگرش دانشجویان دختر دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی اصفهان نسبت به حجاب و پوشش زنان و برخی عوامل مؤثر بر آن»، *مجله تحقیقات نظام سلامت*، ۸(۳): ۴۲۴-۴۳۰.
- رستگار خالد، امیر، محمدی، میثم و نقی‌پور ایوکی، سحر (۱۳۹۱). «کنش‌های اجتماعی زنان و دختران نسبت به حجاب و رابطه آن با مصرف اینترنت و ماهواره»، *مطالعات راهبردی زنان*، ۱۴(۵۶): ۷-۸۲.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۳). *سنجش گرایش روستاییان نسبت به جهاد سازندگی، پژوهش در سه استان اصفهان، فارس، خراسان*. تهران: مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.
- روشه، گی (۱۳۶۷). *کنش اجتماعی*، ترجمه هما زنجانی‌زاده، مشهد: آستان قدس رضوی.
- زین‌آبادی، م. (۱۳۸۶). «جامعه‌پذیری حجاب»، *فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان*.

۱۰(۳۸): ۱۸۰-۲۱۸.

- سیوفی کلور، معصومه (۱۳۸۷). بررسی عوامل مرتبط با نگرش دانشجویان دختر نسبت به حجاب، پایان‌نامه کارشناسی جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- شارع پور، محمود، تقوی، سیده زینب، محمدی، مهدی (۱۳۹۱). «تحلیل جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش به حجاب، مطالعه موردی: گرایش به حجاب در بین دانشجویان دختر دانشگاه مازندران». فصلنامه تحقیقات فرهنگی. ۵(۳): ۱-۲۹.
- شیخاوندی، داور (۱۳۷۳). جامعه‌شناسی/انحرافات، گناباد: مرن‌دیز.
- شیری، اعظم (۱۳۹۱). عوامل اجتماعی مرتبط با مصرف‌گرایی در پوشش و ظاهر زنان جوان شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه الزهراء (س).
- عضدانلو، حمید (۱۳۸۶). آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی. تهران: نی.
- علینقیان، شیوا (۱۳۹۰). نظریه‌پردازی مبنایی شناخت معانی و دلالت‌های حاکم بر انتخاب بر انواع پوشش در میان زنان تهرانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- کوزر، لوئیس ای و روزنبرگ، برنارد (۱۳۷۸). نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناختی، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران: نی.
- گافمن، اروینگ (۱۳۹۱). نمود خود در زندگی روزمره، ترجمه مسعود کیانپور، تهران: مرکز.
- گرث، هانس و میلز، سی رایت (۱۳۸۰). منش فرد و ساختارهای اجتماعی (روانشناسی نهادهای اجتماعی)، ترجمه اکبر افسری، تهران: آگه.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۹۲). تجدد و تشخیص، جامعه و هویت شخصی در عصر جدید، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نی.
- مجمع، شهره (۱۳۸۷). بررسی الگوی پوشش جوانان (سبک زندگی یا مقاومت)، مطالعه موردی: دانشجویان دختر دانشگاه تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه الزهراء (س).
- محققان، زهرا (۱۳۸۸). جامعه‌شناسی/انحرافات، قم: پرتو خورشید.
- نیازی، محسن، کارکنان نصرآبادی، محمد (۱۳۸۷). تکنیک‌های تحقیق در علوم اجتماعی، تهران: دعوت.

وبر، ماکس (۱۳۶۷). مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی، ترجمه احمد صدراتی، تهران: مرکز.

- Alienaghian, S. (2011). *Theorizing the Basis of Understanding the Meaning and Significance of Choosing on Types of Coverage among Tehrani Women*, Master's Degree in Sociology. Allameh Tabatabaei University.
- Azdanlou, H. (2007). *Introduction to Basic Concepts of Sociology*. Tehran: Ney Publishing.
- Blummer, H. (1969). "From class differentiation to social selection". *Sociological quarterly*. 10: 275-291.
- Dehghanian. H. and Khairi. H. (2014). "Investigating the Pattern of Youth Coverage in Yasui City". *Social Cultural Knowledge*. 5(4): 45-76.
- El-Geledi, S. and Bourhis, R. Y. (2012). Testing the impact of the Islamic veil on intergroup attitudes and host community acculturation orientations towards Arab Muslims. *International Journal of Intercultural Relations*. 36(5): 694-706.
- Gerth, H. and Mills, C. W. (1953). *Character and social structure: The psychology of social institutions*. New York: Harcourt. Brace.
- Hamzehei, P. (2014). Iranian Women's Experience of Mandatory Hijab: A Case Study of a Campaign on Facebook. Master thesis, *Department of Journalism Media and Communication*: Stockholm University.
- Hamidi. N. and Faraii. M. (2008). Lifestyle and Women's Coverage in Tehran, *Journal of Cultural Research*. 1(1): 92-65.
- Hosseini Dost, M. (2001). *Attitude of Students of Allameh University toward Women's Coverage of Social Affecting It*, Master's Degree in Sociology, Allameh Tabataba'i University.
- Javed, N. (2014). Meanings, Patterns and the Social Function of Hijab amongst Female University Students. *European Academic Research*. 12: 5499-5510.
- Khajehnoori, B., Rouhani, A. and Hashemi, S. (2012). The Tendency towards Veils and Different Styles of Life (Case study of Shiraz women), *Applied sociology*, 23(3): 1-29.
- Mackay, Kathryn Mary (2013). *Muslim women and the hijab in Britain: contexts and choices*. PhD thesis. University of Derby.
- Majma, S. (2008). *Studying the Pattern of Youth Coverage (Lifestyle or Resistance)*, Case Study: Female Students of Tehran University, Master's Degree in Sociology. Alzahra University.
- Mohagheghiyan, Z. (2009). *Sociology of Deviations*, Qom: Parto Khorshid Publishing.
- Niazi, M. and Karkonan Nasrabadi, M. (2008). *Research Methods in Social Sciences*. Tehran: Davat Publishing.
- Rafipour, F. (1994). *Measuring the Orientation of Villagers Towards Construction Jihad, Research in three Provinces of Isfahan, Fars, Khorasan*. Tehran: Rural Research Center
- Rastegar Khalid, A., Mohammadi, M. and Negipour, S. (2012). Social Activities of Women and Girls on Hijab and its Relationship with Internet and Satellite

- Usage. *Women Strategic Studies*. 14(56): 82-7.
- Rejali, M., Mostasjarian, M. and Lotfi, M. (2012). The Attitude of Female Students of School of Public Health of Isfahan University of Medical Sciences towards Women's Hiiab and Coverage and Some Factors Affecting it, *Journal of Health Systems Research*. 8(3): 424-430.
- Sharipoor, M. Taghavi, S. Z. and Mohammadi, M. (2012). "Sociological Analysis of Factors Affecting Hijab's Trend, Case Study: Hijab Orientation among Female Students of Mazandaran University". *Quarterly journal of cultural research*, 5(3): 1-29.
- Sheikhavandi, D. (1994). *Sociology of Deviations*. Mashhad: Marandiz Publishing.
- Shiri, A. (2012). *Social Factors Associated with Consumerism in the Coverage and Appearance of Young Women in Tehran*. Master's Degree in Sociology, Alzahra University.
- Simmel, G. (1957). Fashion. *American Journal of Sociology*. 62(6): 541-558.
- Siufi Koloor, M. (2008). *Investigating Factors Related to Girl's Attitude towards Hiiab*. Bachelor of Science in Sociology. Allameh Tabatabaei University.
- Tanhaee, Hossein Abolhassan (1993). *An Introduction to Sociological Theories*, Mashhad: Marandiz Publishing.
- Teghbar Latif, N. (2014). *Effective Factors on the Coverage of 20 to 35 year old Women in Tehran*. Master's Degree in Arts. Tehran University.
- Veblen, T. (1992). *The theory of leisure class*. Transcation Publicaions. Lonon
- Zaynabadi, M. (2007). "Hiiab Sociability", *Quarterly of the Social Cultural Council of Women*. 10. (38): 180-218.
- Zokai, M. S. and Aminpour, M. (2012). *An Introduction to the Cultural History of the Body in Iran*, Tehran: Tisa Publishing.

Orientations Towards Social Control (Case study: Typology of orientation towards the rules of Hijab amongst female students of Ferdowsi University of Mashhad)

Aida Markazi*, Fatemeh Jamili Kohneh Shahri**
and Abolghasem Shahryari***

Abstract

Introduction: There is a wide variety of women's Hijab in Iran, whether in private or public spaces such as streets, governmental and nongovernmental organizations, passages, restaurants, or cyberspace. This research aims to identify the types of orientations towards the rules of Hijab for women in universities. **Method:** 331 female students were randomly selected from 12 departments at Ferdowsi University. An online questionnaire with a framework based on the Typology of Orientations Towards the Control of Gareth and Mills was used. Through the Comparative Analysis Approach, four types of orientations were identified. In the preliminary stage, the Gareth and Mills Typology was used. In the second phase, localization was done, and with operational typology, more orientations were introduced. **Results:** This research had three main achievements. First, only 15% of the orientations were found through the Gareth and Mills Typology, whereas the operational typology with the localization approach increased the ability to identify the

* Master of Science in Sociology, Faculty of Social Sciences and Economics, Al-Zahra University,, Tehran,Iran

** Assistant Professor of Sociology, Faculty of Social Sciences and Economics, Al-Zahra University,Tehran,Iran

*** Ph.D. Student, Faculty of Science, Ferdowsi University of Mashhad, KhorasanRazavi, Iran

Submit Date: 2016-10-24

Accept Date: 2017-10-17

DOI: 10.22051/jwfs.2017.12297.1264

orientations up to 79%. Second, by analyzing the data, a new, fifth orientation was identified that included 12.38% of the sample data. Therefore, only 8.45% of the sample data remained unknown. Third, the Variance Analysis results indicate that there is a statistically significant difference between the various types of orientations and the awareness of the rules concerning Hijab. Conclusion: There are different components of the typology of orientations towards social control, and the finding indicates the importance of the awareness thereof.

key words:

orientation, social control, typology of Gareth and Mills, operational typology and localization